

درس آموخته‌های راهبردی مدیران جامعه اطلاعاتی سازمان‌های نیروهای مسلح ج.ا.ایران از سال ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۰

عبدالحسین شاه حسینی نجف آبادی^۱ محمد حسین صنیعی^۲ محمد حسن محقق^۳

تاریخ دریافت ۱۴۰۴/۰۸/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۰۵

چکیده

برای مقابله با تهدیدات و چالش‌های امنیتی، استفاده از تجارب مدیریتی، دانش و درس آموخته‌های راهبردی مسئولین عالی سازمان‌های نیروهای مسلح و جامعه اطلاعاتی کشور، از ضرورت‌های مؤثر برای اشراف و تسلط اطلاعاتی است. از سوی دیگر بهبود وضعیت جاری و رسیدن به وضع مطلوب منوط به تدوین تجارب گران‌بهای پیشکسوتان اطلاعاتی- امنیتی است و برقراری ثبات، آرامش و امنیت پایداری در سایه درس آموخته‌های راهبردی میسر می‌باشد. شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار در مدیریت اطلاعاتی- امنیتی با بهره‌مندی از تجارب و درس آموخته‌های مدیران عالی و شرایط حال و با نگاه بهینه به آینده، از عوامل مهم و حیاتی در توسعه و تأثیر سازمان و ساختار مدیریت در مأموریت اطلاعاتی برای امنیت پایدار است. این مقاله با هدف مستندسازی و تدوین درس آموخته‌های راهبردی مدیران جامعه اطلاعاتی سازمان‌های نیروهای مسلح ج.ا.ایران در مقابله با تهدیدات، توسعه و امنیت پایدار در کشور در سال‌های بعد از پیروزی انقلاب اسلامی تا پایان سال ۱۴۰۰ اجرا شده است. گردآوری یافته‌ها از طریق مطالعات اسناد بالادستی نظام و کتابخانه‌ای با استفاده از ابزار فیش برداری و مطالعات میدانی از طریق مصاحبه و پرسشنامه باز، با ۴۲ نفر از مدیران عالی اطلاعاتی- امنیتی و فرماندهان درگیر کار اطلاعاتی- امنیتی و حفاظت اطلاعات سازمان‌های ارتش، سپاه و فراجا انجام و به روش تحلیل محتوای تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری صورت گرفته است. یافته‌های تحقیق مبین درس آموخته‌های راهبردی در حوزه ساختار و سازمان، ضرورت تحول در جامعه اطلاعاتی نیروهای مسلح و تدوین و تبیین نظام جامع اطلاعاتی- امنیتی تداخل ضرورت و دقت کارکردها، اشراف اطلاعاتی در مقابله با تهدیدات، هوشیاری در مقابل و غفلت‌های اطلاعاتی و استفاده بهینه و به موقع از فرصت‌ها، تبدیل تهدیدها به فرصت و در نهایت توسعه و امنیت پایدار است.

واژگان کلیدی: درس آموخته، سازمان‌های اطلاعاتی ن.م، تهدید، توسعه و امنیت پایدار

۱- پژوهشگر؛ پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس شهید قاسم سلیمانی

۲- دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی، نویسنده مسئول saniee@sndu.ir

۳- دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه

یکی از مهمترین و اساسی ترین مؤلفه‌های بقای یک نظام، تولید اطلاعات، اشراف اطلاعاتی، ایجاد و توسعه امنیت پایدار از طریق کارآمدی سازمان‌های اطلاعاتی است. گسترش و پیچیدگی ونوظهور بودن پدیده تهدیدات وتروریسم جهانی در دهه‌های اخیر در منطقه غرب آسیا، امنیت اکثر کشورهای منطقه از جمله جمهوری اسلامی ایران را مورد تهدید جدی قرار داده است. مزید بر این کشور ایران با توجه به موقعیت خاص دچار آسیب‌های جدی از ناحیه این تهدیدها، قرار گرفته که منافع ملی و اهداف راهبردی جمهوری اسلامی ایران را هدف قرار داده است.

اهمیت و ارزش درس آموخته‌ها و تجارب تخصصی، بخصوص درس آموخته‌های راهبردی مسئولین عالی سازمان‌های اطلاعاتی و جایگاه آن‌ها در امنیت پایدار ملی، در توصیه‌ها و تدابیر و فرمان‌های مکرر مقام معظم رهبری^(مدظله العالی) تاکید فراوان شده است که مختصر به آن‌ها اشاره می‌گردد: "جنگ واقعی امروز در دنیا، جنگ اطلاعاتی است؛ هم در زمینه‌ی سیاست، هم در زمینه‌ی اقتصاد، هم در زمینه‌ی علم و رقابت‌های علمی، هم در زمینه‌ی همه‌ی تلاش‌های اساسی یک حکومت. امروز دعوا، دعوای اطلاعات است. هر کشوری که بتواند دست قوی‌تر را در باب اطلاعات داشته باشد، در این نبرد بین‌المللی همه‌گیر، دست پیش خواهد داشت."

نظام جمهوری اسلامی ایران از بدو پیروزی انقلاب اسلامی تاکنون با کانون‌های بحران امنیتی گوناگونی در مناطق مختلف در چهار جهت اصلی جغرافیایی و مرکزکشور مواجه بوده است. از سوی دیگر ابرقدرت‌های غرب و شرق و دیگر قدرت‌های استکبار جهانی برای جلوگیری از تثبیت و جهانی شدن انقلاب اسلامی، فضای ناامنی ایجاد کرده و مکرراقدامات مخل امنیت در کل جغرافیای کشور بخصوص در مناطقی که زمینه‌های بحران‌های قومی و فرهنگی وجود داشته سعی کرده امنیت ملی کشور را تحت تأثیر مستقیم قرار دهد و همواره به عنوان دغدغه‌ای مهم و اصلی برای شورای عالی امنیت ملی کشور مطرح بوده است. در نتیجه، در بیش از چهار دهه گذشته نظام جمهوری اسلامی، با چالش‌های امنیتی و تهدیدهای جدی مواجه بوده است، اما با وجود تمامی این چالش‌ها و تهدیدها، با تشکیل و توسعه سازمان‌های اطلاعاتی از جمله سازمان‌های اطلاعاتی نیروهای مسلح نقش برجسته‌ای در کشف و خنثی سازی و انهدام ایادی دشمنان و اقدامات تروریستی گروهک‌های مسلح جدایی طلب و مزدور داشته است. اشراف وتسلط اطلاعاتی همزمان برای مقابله با تهدیدات خارجی، از جمله حمله نظامی مستقیم آمریکا (پنجه عقاب) در ۲۵ خرداد ۱۳۵۹، کودتای ترکیبی نقاب در ۱۸ تیر ماه ۱۳۵۹ و تجاوز و تهاجم و جنگ تحمیلی نیابتی در ۳۱ شهریورماه ۱۳۵۹، همزمان با بحران‌های امنیتی داخلی

گسترده، سازمان‌های اطلاعاتی نیروهای مسلح، توانسته‌اند مجموعه تهدیدها و ناامنی‌های را در کشور مهار کنند و از توسعه ناامنی‌ها جلوگیری به عمل آورند و ریشه‌های بحران در حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی- اجتماعی را به درستی شناسایی و سیاست‌ها و راهبردهای لازم را برای جلوگیری از اقدامات مخل امنیت، تدوین و اجرا نمایند. در عصر مدیریت مدرن و انفجار اطلاعات، تبیین درس آموخته‌ها در سازمان‌ها یک امر اساسی و تأکید شده است، این مهم علاوه بر بهبود کارایی سازمان‌ها، بالاخص سازمان‌های اطلاعاتی می‌تواند در افزایش بهره‌وری، کاهش هزینه‌ها و خسارت‌ها، ضمن انجام صحیح و دقیق مأموریت‌ها بر افزایش کیفیت و نوآوری نیز مؤثر باشد. از این رو هدف اصلی این مقاله تدوین درس آموخته‌های راهبردی مدیران جامعه اطلاعاتی سازمان‌های نیروهای مسلح ج.ا.ایران از سال ۱۳۵۷ تا سال ۱۴۰۰ می‌باشد.

مبانی نظری

درس آموخته‌ها: درس آموخته‌ها، تجربه‌های ارزشمندی هستند که از نتیجه تجربه مدیریتی و تحلیل اطلاعات مربوط به بازخورد سیاست‌ها، راهبردها، برنامه‌ها و اقدامات انجام شده در یک حوزه فعالیتی توسط افراد و یا سازمان‌ها، حاصل می‌شود. درس‌ها ممکن است نشانگر موفقیت یا تکنیک‌های نوآورانه باشند، یا کمبودها و مشکلات را برای اجتناب از وقوع دوباره مطرح گردند.

درس آموخته‌های راهبردی: درس آموخته‌های راهبردی، تجربه‌های مفید و موثر مسئولان عالی اطلاعاتی هستند که تاثیر کلان و راهبردی در تصمیمات ملی دارند و از نتیجه تجربه مدیریتی و تحلیل اطلاعات مربوط به بازخورد سیاست‌ها، راهبردها، برنامه‌ها و اقدامات کلان اطلاعاتی انجام شده در سطح ملی توسط افراد و یا سازمان‌های اطلاعاتی، حاصل می‌شود. درس‌ها ممکن است نشانگر موفقیت یا تکنیک‌های نوآورانه باشند، یا کمبودها و مشکلات را برای اجتناب از وقوع دوباره مطرح کنند.

سازمان‌های اطلاعاتی: سازمان‌های اطلاعاتی را می‌توان بخشی از ساختار اداری دولت مدرن دانست که به واسطه کارکردشان تعریف و شناخته می‌شوند. این سازمان‌ها وظیفه حساس و مهم گردآوری، تحلیل و مدیریت اطلاعات حاصله از ابعاد آشکار و پنهان پدیده‌ها را بر عهده دارند

(میرمحمدی، ۱۳۹۰: ۳۸). و از این حیث در ایجاد شناخت واقعی و جامع از محیط داخلی و پیرامونی برای سیاست‌گذاران نقش اساسی دارند. (مک لین، ۱۳۸۷: ۴۸۱؛ Taylor, ۲۰۰۷)

به همین دلیل است که سازمان‌های اطلاعاتی در تمامی دولت‌ها دارای اهمیت و حساسیت بالایی می‌باشند و در تأمین منافع و صیانت از امنیت، نقش محوری دارند. در تعریف دیگر، شکلی از قدرت دولتی است که در قالب یک سازمان رسمی و قانونی در راستای تأمین منافع ملی کشور فعالیت‌هایی اطلاعات پایه پنهان در فرآیند چرخه اطلاعات انجام می‌دهد. (هرمان، ۱۹۹۶).

تهدید: مفهومی انتزاعی است که درهم تنیدگی عمیقی با مفهوم امنیت ملی دارد. بحث امنیت و امنیت ملی همراه با موضوع تهدید است و همچنین نمی‌توان از تهدید صحبت به میان آورد، ولی امنیت ملی و تأثیر آن را نادیده گرفت. به دلیل انتزاعی بودن مفهوم تهدید، تعریف تصمیم‌گیرندگان و مردم هر کشور از امنیت، برگرفته از درک آنها از تهدید است (حسن بیگی، ۱۳۹۶: ۵۴).

تهدیدات امنیتی مسلحانه: تجاوز فیزیکی و مسلحانه است. که غالباً از طریق شورش، اقدامات تجزیه طلبانه، کودتا، استمرار عملیات تروریستی (عملیات انتحاری، بمب گذاری، ترور،) سطوح مختلف درگیری‌های مسلحانه، مداخله نظامی و اشغال کشور و... صورت می‌گیرد و اهداف آن تضعیف و از بین بردن امنیت ملی و در نهایت فرو پاشی نظام سیاسی است تهدیدات امنیتی مسلحانه اشکال مختلفی دارد که هر کدام از آنها نسبت به دیگری با شدت متفاوتی امنیت ملی کشورها را به خطر می‌اندازند. شورش، تجزیه طلبی، شرارت‌های داخلی، کودتا، براندازی، سطوح مختلف جنگ، مداخله نظامی نیروهای خارجی و... طیف وسیعی از تهدیدات امنیتی مسلحانه را شامل می‌شوند.

اقدامات راهبردی: اقدام راهبردی مبتنی بر تصمیم‌ها و تدابیر مدیران سطوح بالا و کلان اطلاعاتی است که جهت آن متوجه آینده و هدف‌های عالی سازمان است، به دلیل بلندمدت بودن در شرایط عدم اطمینان اتخاذ و سازمان را هدفمند و در کلیه ابعاد جهت‌دار می‌کند، به‌صورت اختیاری و غیرمستمر اتخاذ و اغلب تازه، پیچیده، گسترده و دارای متغیرهای کنترل نشده بوده و تحت تأثیر پیچیدگی، درجه رسمیت، سطح و درجه تمرکز سازمان قرار دارند.

اقدامات راهبردی در بین انواع اقدامات از جامعیت برخوردار هستند زیرا ترکیبی پیچیده از انواع اقدامات و تصمیمات هستند و در این تحقیق منظور از اقدرس آموخته‌های راهبردی، تصمیم‌ها و تدابیری هستند که اتخاذ آنها تغییرات اساسی در حیطه مسئولیت مدیران عالی سازمان‌های اطلاعاتی در چارچوب قوانین از جنبه‌های اطلاعاتی - امنیتی (مسلحانه و انتظامی) و توسعه امنیت پایدار به همراه داشته است. (محقق)

درس آموخته‌های اطلاعاتی از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی): معظم‌له؛ انقلاب اسلامی تدوین و نگارش تاریخ دقیق و صحیح انقلاب اسلامی را به لحاظ امواج تأثیرگذار و الهام بخش آن، بسیار مهم و ضروری می‌داند و تأکید دارند: «درس آموخته‌های متراکم انقلاب را، این درس آموخته‌های انبوه این ۳۷ سال را تدوین کنید. این یک کار علمی است. یک پژوهش علمی - تاریخی است. امروز ما احتیاج داریم به اینکه یک نگاهی به گذشته داشته باشیم، راه - هایی که آمديم، کارهایی که کردیم، کارهایی که کردند، درس آموخته‌هایی که از سر گذراندیم، ...، این احتیاج به تدوین دارد، این احتیاج به کار علمی دارد». (بیانات ۱۳۹۵/۰۳/۰۳)

که در نگارش تاریخ انقلاب اسلامی، ارتقای کیفیت و توجه به میلیون‌ها مخاطب نسل جوان که اطلاع دقیقی از انقلاب اسلامی و مسائل مربوط به آن را ندارند، باید در اولویت اول قرار گیرد. ایشان مقوله تاریخ را از نظر پر کردن خلأ درس آموخته در مخاطب بویژه نسل جوان بسیار مهم قلمداد می‌کند و بیان می‌دارد: نگارش صحیح تاریخ موجب کسب درس آموخته برای مردم و بالا بردن آگاهی‌ها در جامعه خواهد شد. رهبر معظم انقلاب اسلامی با اشاره به مسائل مربوط به انقلاب مشروطه به عنوان یک نمونه از حوادث تاریخ معاصر که زمینه‌های درس آموخته‌اندوزی فراوانی دارد. علت بروز انقلاب مشروطه همانند انقلاب اسلامی ایران، فکرها، ایده‌ها، آرمان‌ها و خواست‌های مردم بود که با رهبری روحانیت و با نثار جان خود به میدان

آمدند اما متأسفانه این انقلاب به‌وسیله انگلیس به انحراف کشانده شد و بعد از پانزده سال از آن، دوران حکومت دیکتاتوری سیاه و وابسته رضاخان آغاز شد. اگرچه جنس انقلاب مشروطه همانند انقلاب اسلامی بود اما ابعاد انقلاب اسلامی ایران بسیار فراتر و عمیق‌تر از آن است. بر همین اساس و به دلیل افزایش آگاهی‌های سیاسی جامعه، گسترش ارتباطات بین‌المللی و بیداری عظیم مردم، تاریخ‌نگاری در مورد انقلاب اسلامی ایران با تاریخ‌نگاری‌های دیگر بسیار متفاوت است. معظم‌له تدوین و نگارش تاریخ چنین انقلاب باعظمتی را نیازمند توجه جدی به کیفیت تاریخ‌نگاری می‌داند و معتقد است: در نگارش تاریخ انقلاب اسلامی باید کیفیت نگارش، کیفیت استحصال مطلب، کیفیت نحوه ارائه مطلب و کیفیت در گزینش اولویت‌ها حتماً مدنظر قرار گیرد. مطالب باید به گونه‌ای باشد که مخاطب را اقناع کند. رهبر معظم انقلاب اسلامی، تهیه جدول زمانی برای نگارش اولویت‌های مورد نظر در تاریخ انقلاب اسلامی را ضروری دانسته و اعتقاد دارند انتخاب مخاطب یکی دیگر از مسائل مهم در نگارش تاریخ انقلاب اسلامی است زیرا اصلی‌ترین مخاطب این تاریخ، نسل جوانی است که از حوادث انقلاب اسلامی و جزئیات، انگیزه‌ها و پیامدهای آن اطلاعی ندارد.

درس آموخته‌های اطلاعاتی در سازمان‌های نیروهای مسلح: در دنیای فعلی که عصر انفجار اطلاعات است، درس آموخته عملی مسئولین عالی اطلاعات سازمان‌های نیروهای مسلح، گنجینه‌ای با ارزش هستند، درک و دانش بدست آمده از تجارب موفق یا ناموفق در یک دوره فعالیت، یا در مقطع مسئولیت و پیامدها و اثرات مثبت و منفی اقدامات مسئولین عالی سازمان‌های اطلاعات نیروهای مسلح در مواجهه با حوادث و تهدیدها و بحرانهای امنیتی مختلف داخلی، منطقه‌ای و جهانی که بر اساس ماموریت‌های سازمانی و برنامه‌ای یا غیر برنامه‌ریزی شده (خارج از برنامه) واگذار و اجرا شده، به عنوان یک منبع سرشار، مفید و موثر برای یادگیری نیروهای اطلاعاتی سازمان‌های نیروهای مسلح می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. درس آموخته‌های مسئولین عالی سازمان‌های اطلاعاتی نیروهای مسلح است. در واقع درس آموخته، درک بدست آمده از یک درس آموخته است. درس آموخته‌های مسئولین عالی اطلاعات سازمان‌های نیروهای مسلح در صورت ثبت، ضبط و تحلیل محتوایی، می‌تواند به عنوان یک درس آموخته راهبردی برای مسئولین عالی اطلاعات سازمان‌های نیروهای مسلح باشد.

اشراف اطلاعاتی: عبارت است از برتری اطلاعاتی بر حریف یا دشمن (این مفهوم و تعریف از اشراف اطلاعاتی شاید در سازمان‌های امنیتی به عنوان تشکیلات ضداطلاعاتی مفهوم کاربردی تری نسبت به سایر سازمان‌ها داشته باشد. زمانی که ضد اطلاعات به عنوان تشکیلات اطلاعاتی اهداف مشخص اطلاعاتی را تحت کنترل و سیطره اطلاعاتی قرار می‌دهد، در این صورت می‌توان گفت اشراف اطلاعاتی به وجود آمده است و زمانی تداوم خواهد داشت که این سیطره اطلاعاتی بتواند امکان تصمیم سازی و تصمیم گیری را برای مدیران در راس را سازمان فراهم نماید و در واقع اشراف اطلاعاتی زمانی تحقق می‌یابد که نسبت به حریف برتری اطلاعاتی وجود داشته باشد). (محمدی فر، ۱۳۸۷: ۱۴)

کارکردهای جامعه اطلاعاتی: یکی از کارکردهای اساسی جامعه اطلاعاتی، نظارت بر تأثیرات و واکنش محیط در قبال اجرای سیاست‌های دولت [حاکمیت] و بازتاب کارایی و مشروعیت سیاست‌های دولت برای سیاستگذار است. مسئولیت آرایه بازتاب‌های داخلی در برابر سیاست‌های پیشنهادی دولت است.

به نظر بتس، عوامل بازدارنده و موانع ناکامی کاراطلاعات را چنین می‌گوید: به ندرت پیش می‌آید که مسولان جمع آوری اطلاعات دچار خطا شوند. اما سیاست گذاران که کابرن محصولات اطلاعات اند، اغلب مرتکب خطا می‌شوند. شکست و ناکامی در کار اطلاعات اغلب به جای آن که سازمانی باشد، جنبه سیاسی و روانشناختی دارد. (کارتی، ترجمه تاجیک، ۱۳۸۱: ۳۸)

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق چون مطالعه وقایع گذشته را توصیف می‌کند، تاریخی محسوب شده و به روش تحلیل محتوا، داده‌های حاصله تحلیل می‌شود و با استفاده از زمینه‌ها و معلوماتی که نتیجه مشاهدات و تجربیات بوده به تدوین درس آموخته‌های راهبردی کمک کرده، در این پژوهش توسعه‌ی محصولات با فرایندهای جدید، تدوین یا تهیه برنامه‌ها، طرح و امثال آن مورد توجه است. در انجام این تحقیق بدون دخالت محقق به توصیف شواهد و زمینه‌های اقدامات اطلاعاتی که توسط سازمان‌ها موضوع تحقیق پرداخته است و بر اساس اسناد و مدارک موجود به روش تاریخی - توصیفی با رویکرد کیفی انجام شده است. انجام مصاحبه با صاحب نظران و خبرگان مرتبط با سازمان و فعالیت اطلاعاتی امنیتی و در تکمیل کار میدانی از پرسشنامه باز

استفاده شده است. در این پژوهش محقق با استفاده از روش‌ها و ابزارهای مناسب در دسترس نسبت به تهیه و تکمیل ادبیات و مبانی نظری تحقیق اقدام و بهره‌گیری شده است و در ادامه با استفاده از روش مصاحبه‌ی حضوری با خبرگان و اساتید و دریافت نظرات آنان، نسبت به کشف درس آموخته از جمله؛ آسیب‌پذیری، نقاط قوت، اهداف و ساختار اقدام کرده است. در روش کیفی از ابزارهای مصاحبه، نشست خبری و تکنیک دلفی استفاده شده است. جامعه آماری مسئولان عالی اطلاعات ستاد کل ن.م، آجا، سپاه، فراجا، ودجا و بسیج و سازمان‌های حفاظت اطلاعات و جامعه اطلاعاتی امنیتی کشور که در مجموع ۴۲ نفر برآورد شده که در فرایند انجام کار، اشباع نظری حاصل شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران؛ قانون تصریحی مشخصی برای اداره امور جامعه اطلاعاتی پیش‌بینی نشده است. همچنین در وظایف شخص رهبری نیز چنین جایگاهی به صورت تصریحی بیان نشده است. اما تعیین سیاست‌های کلی نظام و تعیین روابط بین قوا بر عهده شخص رهبری نهاده شده است. این مهم به صورت کلی بیان شده است. بر این اساس می‌توان گفت که شخص رهبری مسئول جامعه اطلاعاتی است که در این صورت یک موضوع کلی و سیاست کلی برای نظام است. هم خلاً قانونی را میتوان بیان نمود که برای شخص رهبری همانند بندهای اشاره‌شده در ماده ۱۰؛ در این خصوص نیز تصریح نشده و شخص قانون‌گذار به صورت عالمانه و بر اساس مصالح وقت نظام این کار مهم را از وظایف رهبری حذف نموده است. از طرفی قانون تمرکز اطلاعات بر اساس مصوبه مجمع تشخیص مصلحت نظام تنظیم و ابلاغ گردیده است. این قانون در حال حاضر به سبب تغییر و تحولات نظام از نظر ساختاری و انواع چالش‌ها و آسیب‌ها و تهدیدات امنیتی و اطلاعاتی نیازمند بازنگری و به روز رسانی است. از این رو در یافته‌ها تحقیق با کلان مدیریت جامعه اطلاعاتی خلاء یک سیستم اطلاعاتی امنیتی در تراز انقلاب اسلامی محسوس است که بخش ریشه و علت‌ها را می‌توان به شرح زیر اشاره کرد:

۱- در بسیاری از کشورها، منبع اصلی رهنمود برای فعالیت سرویس‌های اطلاعاتی، شورای امنیت ملی می‌باشد. نقش سازمانی شورای عالی امنیت ملی نباید با تغییر دولت‌ها گرفتار و

دست خوش تغییر گردد. ارائه رهنمود عمومی در مورد آنچه که از سازمان‌های اطلاعاتی انتظار می‌رود، تعیین اولویت‌ها اولویت‌ها برای جمع‌آوری و بررسی اطلاعات جهت برآوردن نیازهای کشور و ارزیابی ادواری عملکرد سازمان‌های اطلاعاتی در برآوردن این نیازها از مهم‌ترین وظایف نهاد شورای امنیت ملی می‌باشد. از این جهت ایجاد یک ساختار برای انجام نقش تشکیلاتی شورای امنیت ملی ضروری است.

۲- توانایی جمع‌آوری تمام داده‌های پنهان، فنی، رسمی و آشکار مورد نیاز برای شناخت و اشراف اطلاعاتی بر پدیده‌های مورد نظر اطلاعاتی، در قالب پدیده‌های دسته اول و دسته دوم. پدیده اول این که نهادهای اطلاعاتی امنیتی مستقیم و بدون واسطه جمع‌آوری کنند و پدیده دوم؛ یا از طریق سایر نهادها جمع‌آوری و به سرویس منتقل می‌گردد.

۳- توانایی تولید تحلیل‌های راهبردی جامع و پیش‌نگر در حوزه تهدیدات و فرصت‌های مرتبط با امنیت ملی را به طور دقیق، صحیح و به هنگام داشته باشد.

۴- با تعامل نزدیک و همه‌جانبه با سیاست‌گذاران به درک درست از نیازمندی‌های اطلاعاتی مراجع و نهادهای حوزه امنیت ملی دست یابد.

۵- میان اجزای سامانه اطلاعاتی باید هماهنگی حداکثری برقرار بوده و همیاری، همکاری و هم‌افزایی لازم را در اجرای وظایف و ماموریت‌ها نسبت به یکدیگر داشته باشند.

۶- تقسیم کار میان اجزا و بازیگران سامانه اطلاعاتی برای کارایی عملیاتی و درجهت انجام موثر ماموریت‌ها در سطح مناسب حفظ و توسعه دهد.

۷- از حداکثر نظارت‌پذیری برخوردار باشند، چه درون و چه برون سیستم بین سامانه‌ها کارایی لازم را داشت باشد.

۸- در عین هم پوشانی اهداف و راهبردهای مرتبط با امنیت ملی کمترین تداخل در وظایف، نقش‌ها و ماموریت‌ها بین اجزای سامانه را داشته باشند.

۹- توانایی تدوین اهداف و راهبردهای اطلاعاتی را منطبق با تهدیدات و فرصت‌های پیش‌رو و با رویکرد پیشگیرانه دارا باشد. یعنی آنچه اجرا می‌گردد همان باشد که طراحی شده است.

۱۰- سامانه امکان پرورش ایده‌های خلاقانه در کارکنان و مدیریت‌های میانی-پایه و عملیاتی را در محیط کاری فراهم نماید، واز روحیه نوآوری، ابتکار حمایت جدی کند.

۱۱- کارایی حداکثری، از هر گونه انحصار و خودرأیی دوری کند و از اصل رقابت سازنده پیروی کند.

۱۲- نهادینه سازی و فرهنگ‌سازی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی و کرامت انسانی وارج نهادن به سرمایه انسانی و اجتماعی

۱۳- چابک سازی، متناسب سازی و منطقی ساختن تشکیلات و بهبود مستمر پویایی نظام اداری در جهت تحقق اهداف چشم انداز

۱۴- انعطاف پذیری و عدم تمرکز اداری و سازمانی با رویکرد افزایش اثربخشی، سرعت و کیفیت اقدامات.

اتخاذ رویکرد آینده پژوهانه: رصد تحولات و تغییرات محیطی موثر بر فعالیت اطلاعاتی، چاره ای جز به رهگیری از رویکرد آینده شناسی نیست. بایستی به اقتضائات و ضرورت‌های این گونه از مطالعات آگاه و متعهد بود، از جمله بدانیم گفتگو در رابطه با آینده همواره در یک فضای احتمالی، ضمنی و نه یقینی و قطعی رخ می‌دهد.

درس آموخته راهبردی مسائل، چالش‌ها و تنگناهای عمومی جامعه اطلاعاتی: نبود شناخت و نظامنامه مورد قبول (مجموعه ای از اصطلاحات، اصول و روش‌ها) اولین مسئله در جوامع اطلاعاتی و برای سازمان اطلاعات، عملیات و مدیریت است. زیرا هریک از جامعه اطلاعاتی دارای دکرین خاص و یا اصولا فاقد نظامنامه هستند. بین سازمان‌ها به طور عمده مقررات ناهمگون و ضد و نقیص وجود دارد که موجب شدت تعصبات سازمانی میان اعضای جامعه اطلاعاتی است. فقدان هماهنگی بین اعضای جامعه اطلاعاتی، عدم به اشتراک گذاری موثر اطلاعات جمع آوری شده دیگر تنگناهاست. مهم‌ترین مشکل در جامعه اطلاعاتی، فقدان یک نظام نامه یا دکرین واحد اطلاعاتی در خصوص مفاهیم امنیتی، پروسه تعاملات و مدیریت تعاملات و هماهنگی بین سازمانی است. نتیجه این سه مشکل منجر به استمرار آسیب جامعه اطلاعاتی در برابر حوادث مهم می‌باشد. این آسیب‌ها عبارتند از: مدیریت ناکارآمد در زمینه کنترل و فناوری‌های جدید، تغییر اهداف، نیازها و اولویت‌های اطلاعاتی و نیروهای باز دارنده تحولات که مانع جدی در برابر هر گونه تغییرات اساسی است.

تجزیه و تحلیل درس آموخته راهبردی ضرورت تحول در جامعه اطلاعاتی: به منظور جلوگیری از شکست‌های اطلاعاتی آینده و یا به حداقل رساندن آنها، جامعه اطلاعاتی باید به سرعت هر چه بیشتر تغییر کند. در این میان دو رویکرد تدریجی و انقلابی می‌تواند وجود داشته باشد. این که چه نوع از تغییر و تحول ضروری است و می‌تواند براساس تحلیل عوامل تحول از میزان تغییر در شرایط محیطی انتخاب گردد؛ رسوایی و شکست‌های متعدد اطلاعاتی نیز از ضروریات تغییر در ساختار جامعه اطلاعاتی است.

تجزیه و تحلیل محورها و اهداف بهینه سازی جامعه اطلاعاتی: بهبود بهره‌دهی جامعه اطلاعاتی؛ پاسخ به شکست‌ها و اقدامات نامناسب اطلاعاتی، پاسخ به تغییرات محیطی و تمرکز دادن مجدده ساختار و نیازمندی‌های جامعه اطلاعاتی؛ بهبود بخشیدن به توانمندی جامعه اطلاعاتی برای مقابله با تروریسم و سایر؛ تعیین گسل‌های ساختاری و عملیاتی که تهدیدات از این گسل اجرایی شده و کمک به رقابتی‌تر عمل کردن جامعه اطلاعاتی

تجزیه و تحلیل فرایند تدوین و تبیین نظام جامع اطلاعاتی و امنیتی: برای تبیین و تدوین نظام جامع و سیاست‌های کلی سامانه اطلاعاتی، سه مرحله و گام‌های مستقل اما مرتبط با یکدیگر انجام گرفته است.

۱- برای تبیین وضعیت گذشته و کنونی نهادهای اطلاعاتی روش تاریخی، اسنادی و نیز مصاحبه با نخبگان و کارشناسان انجام شده است.

۲- مطالعه آینده شناختی سامانه‌های اطلاعاتی و فعالیت اطلاعاتی با ترکیب تکنیک‌های تحلیل ماتریس متقاطع، مرور اسناد، مرور ادبیات انجام شده است و نیز برای تشخیص تهدیدات و ارزیابی اهمیت و اولویت تهدیدات از پرسشنامه نخبگان استفاده شده است.

۳- برای تدوین سیاست‌ها نیز از نتایج و یافته‌های اصلی دو مرحله گذشته و نیز درس آموخته-های جامعه اطلاعاتی استفاده شده و در ده گام انجام گرفته:

برآورد وضعیت محیط ملی و بین‌المللی؛ بررسی مبانی تغییر و تحول در سامانه‌های اطلاعاتی؛ برآورد وضعیت سامانه اطلاعاتی و امنیتی داخلی؛ احصای موضوعات مبتلا به سامانه اطلاعاتی؛ بررسی نیات راهبردی مرتبط با مأموریت سامانه اطلاعاتی و امنیتی؛ احصای عوامل کلیدی موفقیت سامانه اطلاعاتی و مهمترین عوامل موفقیت سامانه اطلاعاتی؛ تدوین اصول و مفروضات

بنیادی حاکم بر طراحی سیاست‌های کلی و مهم ترین اصول و الزامات؛ تعیین اجزای سامانه اطلاعاتی در ابعاد هشت گانه (اصل ثبات سازمانی، اصل چابکی سازمانی، اصل پاسخگویی و مسئولیت پذیری، اصل هم افزایی، اصل پرهیز و جلوگیری از سیاست‌زدگی، اصل کنترل و نظارت پذیری، اصل استمرار رشد و استفاده از درس آموخته‌ها و یادگیری واصل حاکم بودن منش اسلامی اطلاعات)؛ تعیین حوزه واگذاری‌های سیاستی (هفت گانه) و ارائه مدل تدوین سیاست‌های کلی سامانه و تدوین سیاست‌های کلی پیشنهادی.

تجزیه و تحلیل روند سازمان، ساختار و مدیریت جامعه اطلاعاتی: تغییر نسل کارکنان جامعه اطلاعاتی، یکی از متغیرهای مهم و موثر در کارکرد و مدیریت است. نسل اول و یا قبلی بطور عمده با اخلاص و ایثار و با تجربه و تلاش حداکثری فردی سنگینی کار اطلاعاتی را درک و با افتخار و جدیت تلاش می‌کردند. در آینده‌ای نزدیک سیستم جامعه اطلاعاتی با انبوهی از نیروهای جوان مواجه می‌شوند که دوران سخت انقلاب اسلامی و دفاع مقدس و حوادث امنیتی را تجربه نکرده‌اند. بنابر این چالش پیش رو تربیت و ایجاد آمادگی‌های ذهنی و تخصصی، تحلیلی و عملیاتی در سازمان‌های اطلاعاتی خواهد بود. تداوم موازی‌سازی و موازی کاری در فعالیت اطلاعاتی یک واقعیت غیر قابل انکار است. بنابراین یکی از چالش‌های مهم پیش رو چالش هماهنگی (نظام‌مند بودن) و همکاری (فعالیت مشترک برای یک هدف) بین دستگاه‌های اطلاعاتی است. محدودیت در کنترل اطلاعاتی شهروندان. رشد، ارتقا و تعمیق شاخص‌های مردم سالاری و تشویق و تقویت نظارت‌های بیرونی، امکانات و فرصت‌های سنتی برای کنترل اطلاعاتی شهر وندان (کنترل عام) و سرخ یابی محدود می‌گردد مانند مجوز قضایی شنود که قطعاً محدودیت اساسی در نتایج فعالیت جمع آوری اطلاعات خواهد داشت. انعطاف سازمانی، تحت تاثیر عدم قطعیت‌های فراوان و بی ثباتی مکرر محیطی، ساختار سازمانی سرویس‌های اطلاعاتی باید منعطف، چالاک و تغییر پذیر باشد. مرز بندی‌ها باید قاطع باشد اما متناسب با شرایط تغییر کند. حل مسئله اثر گذاری، به لحاظ تاریخی، چالش اصلی عدم توجه سیاست گزاران به دیدگاه‌های تحلیل گران اطلاعاتی بوده است؛ اما تداوم آن در آینده پر هزینه است. این روند موجب اتخاذ تصمیمات نادرست و غلط می‌گردد.

نتیجه گیری

مهم ترین تحولات آینده در سازمان های اطلاعاتی، افزایش نفوذ دشمنان، افزایش دسترسی حریفان به اطلاعات خودی، تعارض حقوق شهر وندی با فعالیت اطلاعاتی و بروز مشکلات در روندهای حرفه ای و تخصصی در کار اطلاعاتی می باشد. سازمان های اطلاعاتی با تنوع موضوعات و تکثر مسائل اطلاعاتی رو به رو هستند. که برخی در گذشته وجود نداشت و یا کم شدت بودند. جرائم سازمان یافته، تروریسم نوظهور، گسترش سلاح های هسته ای، حملات سایبری و ده ها پدیده امنیتی دیگر، که دغدغه اصلی سازمان های اطلاعاتی تبدیل شده است. این وضعیت موجب افزایش مأموریت جامعه اطلاعاتی در برخی حوزه شده است. ساختار و سازمان جامعه اطلاعاتی کشور از بخش اطلاعات و ضد اطلاعات تشکیل شده است؛ اگر سازمان را مجموعه ای با اندیشه و قصد تحقق اهداف معینی تعریف کنیم، هر سازمان اطلاعاتی از جامعه اطلاعاتی کشور ممکن است دارای اهداف متعدد باشد که این اهداف از طریق فعالیت افراد و یا کار کردهای ابزار و تجهیزات تحقق یابند. اگر افراد به درستی از نقش خود در پیشبرد اشراف و تسلط اطلاعاتی و کارها آگاه باشند و تاثیر سهم خود را بدانند، به طور موثر می توانند هر سازمانی را به اهداف برسانند. از سوی دیگر، طراحی و نگهداری نقش ها یا پست های سازمانی به طور اساسی وظیفه سازماندهی مدیریت را تشکیل می دهد. تفکیک افقی؛ میزان یا حداقلی بین رده ها و واحدهای تابعیت یک سازمان را نشان می دهد. مهمترین دلیل تفکیک افقی در یک سازمان تخصص گرایی و وظیفه ای است.

اطلاعات نظامی: تحت عنوان واحد اطلاعات در نیروهای مسلح شناخته می شود. در این امر دو سازمان ارتش و سپاه مسئولیت دارند. اطلاعات نظامی در ارتش کسب و جمع آوری اطلاعات از اوضاع، رویدادها و تحولات نظامی آشکار و نهان منطقه و جهان به طور مستمر برای چهار نیروی عمده صفی انجام وظیفه می نماید. دوم اطلاعات نظامی در سپاه پاسداران انقلاب اسلامی با توجه به تنوع مأموریت، در زمینه اطلاعات رزمی، بر آورد اطلاعات، اطلاعات راهبردی، بر آورد اطلاعات راهبردی فعالیت دارد. از سوی دیگر در برقراری امتیت کشور، نیاز به اطلاعات داخلی و یا امنیتی دارد. مضاف بر این نیروی قدس حافظ منافع انقلاب اسلامی در خارج از مرزها در چارچوب قوانین و مقررات مصوب، نیاز به اطلاعات خارجی نیز می باشد.

اطلاعات انتظامی: بر عهده نیروی انتظامی است، بااستناد به احکام قانونی موجود در امور اطلاعات انتظامی هیچ سازمان و ارگان دیگری صلاحیت جمع آوری اطلاعات وانجام دیگر فعالیت‌های اطلاعاتی نیست. اما در هیچ قانونی تعریفی از اطلاعات انتظامی نشده است .

حفاظت اطلاعات: به منظور حفاظت کارکنان، اسناد، مدارک، اماکن، تاسیسات، وسایل و تجهیزات و امنیت مخابرات (با رعایت اصل ۱۵۶ قانون اساسی) و پیشگیری، کشف، شناسایی و خنثی کردن فعالیت بر اندازی، جاسوسی، خرابکاری، موارد ایجاد نارضایتی، نفوذ جریانات سیاسی در محدوده کارکنان نظامی و انتظامی، کادر وظیفه، محیط‌های نظامی و انتظامی و سازمان‌های وابسته تعریف شده است .

پیشنهاد

همانند دفتر هماهنگی و نظارت راهبردی که در بتن سازمان‌های حفاظت اطلاعات نیروهای مسلح وجود دارد برای دستگاه‌های اطلاعاتی نیروهای مسلح نیز جایگاهی برای هماهنگی و نظارت بر فعالیت اطلاعات در نیروهای مسلح ایجاد شود

منابع

- امام خمینی، روح الله الموسوی، (۱۳۸۷)، صحیفه نور، تهران: مرکز نشر آثار امام، جلد ۱۹.
- فرمایشات مقام معظم رهبری، (۱۳۷۹)، اشراف اطلاعاتی، جلسه دیدار اعضای شورای تأمین استان‌ها (۷۹/۱۱/۲۵)
- احمدی مقدم اسماعیل، مصاحبه (۱۳۹۱/۲/۳)، وضعیت نهادهای اطلاعاتی امنیتی، از ۱۳۵۷-۱۳۹۱.
- حسن بیگی، (۱۳۹۶)، مدیریت استراتژیک، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی
- رضایی، محسن، مصاحبه (۱۳۹۱/۳/۲۷)، وضعیت نهادهای اطلاعاتی امنیتی، از ۱۳۹۱-۱۳۵۷.
- ری شهری، مصاحبه (۱۳۹۱/۲/۱۱)، نهادهای اطلاعاتی امنیتی کشور، از ۱۳۵۷ تا کنون
- سلامی، حسین، مصاحبه (۱۳۹۱/۳/۱۸)، حفاظت اطلاعات از ۱۳۹۱-۱۳۵۷، جلسه دوم.
- عساریان نژاد، حسین، (۱۳۸۸)، نقدی بر کتاب جنگ اطلاعات، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی
- وحیدی احمد، مصاحبه (۱۳۹۱/۳/۲۷)، روند تحول جامعه اطلاعاتی کشور، از ۱۳۵۷ تا کنون
- میر احمدی، مصاحبه (۱۳۹۱/۲/۲۳)، نقش نهادهای اطلاعاتی امنیتی در تصمیم گیری.
- مصلحی، مصاحبه (۱۳۹۱/۳/۱۱)، نهادهای اطلاعاتی امنیتی کشور، از ۱۳۵۷ تا کنون
- معاون آموزشی دانشگاه امام حسین (ع)، (۱۳۹۱/۴/۱۱)، اطلاعات عملیات، تهران: دانشگاه امام حسین (ع)
- نجف آبادی، دری، مصاحبه (۱۳۹۱/۱۱/۲)، نهادهای اطلاعاتی امنیتی کشور، از ۱۳۵۷ تا کنون
- هرمان، مایکل، (۱۳۹۳)، سازمان‌های اطلاعاتی و امنیت ملی، ترجمه، تهران، دانشکده اطلاعات.